

tema možemo vrednovati negativno u smislu nedovoljne obrađenosti pojedine teme. Naime, gotovo svaki dio knjige mogao bi se još produbiti i time bolje razjasniti. Stoga će svaki onaj koji pristupi čitanju ove knjige očekujući precizne, cjelovite i zaokružene odgovore na postavljene aktualne probleme naići na razočaranje. No, ipak valja imati na umu da autor odmah na početku naglašava kako mu to nije cilj te kako je ovo »nedovršena knjiga«. Uzimajući sve dosad rečeno u obzir i pomalo se vraćajući na uvodnu rečenicu ovog prikaza, knjigu dr. sc. Malovića može se okarakterizirati kao sokratovski pokušaj buđenja čovjeka svojeg vremena iz sna olako i nekritički prihvaćenih te u društvu

ukorijenjenih stavova. Ova knjiga provocira, daje određena usmjerenja, ali ne i konačne i zaokružene odgovore, prepuštajući čitatelju da dalje čita, traži i pita te tako donese svoj vlastiti sud. Tko s tim na umu pristupi čitanju ovoga djela, izbjeci će gorki osjećaj razočaranja te će biti obogaćen i potaknut da se nadalje zanima za probleme koji su u knjizi istaknuti. Osim ovoga, važan doprinos ove knjige je i upoznavanje čitatelja s mišlju Erica Voegelina, koji je, kako to dobro primjećuje i dr. sc. Malović, hrvatskom čitatelju *terra incognita*. Stoga se nadamo i željno iščekujemo od autora najavljeno moguće objavljivanje knjige o misli i životu toga važnog, ali nažalost nama malo poznatog filozofa.

Dejan Fortuna

**Slavica DODIG, *Biblijska medicina. O zdravlju, bolesti i smrti u Bibliji*,
Medicinska knjiga, Zagreb, 2016., XVI+236 str.**

Vidjevši u Glasu Koncila vijest o predstavljanju ove knjige u Zagrebu, nabavio sam je i pročitao iz dvaju razloga: zato što sam hrvatski bibličar s posebnim interesom za Lukino prikazivanje Isusovih djela i riječi i zato što sam navršio 80 godina pa se kao vjernik nastojim bez panike pripremati na završetak svojega zemaljskog proputovanja. Autorica je bila djelatnica Kliničke bolnice Jordanovac te uz to od 1981. do 2016. godine i šefica Odjela za kliničko-laboratorijsku dijagnostiku Dječje bolnice Srebrnjak u Zagrebu. Magistrirala

je 1978. godine, doktorirala medicinsku biokemiju 1989. godine, vodila brojne znanstvene projekte. Usto je kao vjernica studirala katoličku teologiju na Institutu za teološku kulturu laika pri KBF-u u Zagrebu. Godinu dana prije ove knjige objavila je u istoj izdavačkoj kući *Leksikon biblijskih žena*, što joj je očito poslužilo kao dobra priprema za ovo djelo. Don Anton Šuljić, svećenik Krčke biskupije, koji djeluje u Kršćanskoj sadašnjosti u Zagrebu te objavljuje i svoje teološke radove, pregledao je biblijski vid obrađenih tekstova i tema, a liječnik dr.

sc. Ivan Pavić pregledao je tekst s medicinskog stajališta.

U predgovoru se ističe da Biblija ne sadrži znanstvene materijalne dokaze da Bog postoji, nego pojedinca i zajednicu odgaja za zajedništvo s Bogom Stvoriteljem. Autorica najavljuje analizu biblijskog govora o zdravlju, bolesti i smrti, ali kaže će se oslanjati na svoje iskustvo 40-godišnjeg rada u zdravstvu te ističe: »Budući da sam Bibliju čitala očima vjere, neka mi bude dopušteno da svoja razmišljanja o tako važnim životnim temama iznesem upravo kao vjernica i laikinja.« U uvodu iznosi pregled medicine kod starih naroda u vrijeme nastajanja Biblije: Mezopotamija, Egipat, Palestina, Grčka, Rim. Za Palestinu ističe: »Važna mjera socijalne higijene je uvođenje jednoga dana tjednog odmora (usp. Izl 20,9-11), čak i za sluge« (10; usp. 35). Za biblijsku sliku čovjeka važno je da »duša povezuje tijelo s duhom« (26). Odabrane teme obradila je u pet poglavlja: Zdravlje (29–48); Bolest (49–108); Bol i patnja (109–123); Smrt (124–172); Besmrtnost (173–201).

Na kraju svakoga poglavlja u obliku sažetka na pola stranice podsjeća čitatelja što je obradila u dotičnom dijelu. Autorica u skladnu cjelinu povezuje židovsko-kršćanski vjernički vid zdravlja, bolesti, patnje i smrti sa znanstveno-medicinskim rezultatima. Plod toga je, na primjer, da autorica Ilijino oživljavanje sina poganke udovice u Sarfati i Elizejevo oživljavanje sina Židovke u Sunamu zove reanimacijom. Kod svake te-

me iznosi što o njoj govore starozavjetne knjige a zatim što čini Isus ili apostoli u Novome zavjetu. Prema Starome zavjetu zdravlje obuhvaća cjelovit odnos prema Bogu i bližnjima, jer Bog želi da čovjek, kojega je stvorio na svoju sliku, bude zdrav i sretan (36). Biblijski vjernik propituje za zdravlje bližnjih i svjestan je da Bog zdravlje daje i uzdržava. Čuvanje Božjih zapovijedi put je u zdrav život. U Novome zavjetu Luka pokazuje više zanimanja za Isusove ozdraviteljske zahvate, što potvrđuje podatak tradicije da je Luka bio liječnik. Komentirajući Isusovu molitvu i pouku o molitvi autorica ističe: »Odricanjem od zla i oslobođenjem od Zloga čovjek ostaje zdrav« (47).

Autorica donosi popis bolesti i mjesta na kojima se one spominju u Starome zavjetu (52–53), zatim ih pojedinačno obrađuje. Među takvim bolestima je i bračna neplodnost te eunuhiizam kao izostanak funkcije spolnih žlijezda. Na temelju Ps 38,2-6.11 pokazuje kako Stari zavjet povezuje grijeh i bolest, a na primjeru Joba obrađuje bolest biblijskog pravednika. Zatim donosi popis bolesti u Novome zavjetu i mjesta na kojima se one spominju (84). Jedna od njih je i zgrbljenost, od koje je Isus, prema Luki, izliječio jednu ženu u sinagogi subotom (usp. Lk 13,11-16). Donosi nacrt po kojem su pisani izvještaji o Isusovim čudesnim ozdravljenjima (98–99). U Pavlovu žaljenju na »trn u tijelu, koji je anđeo Sotonin« (2 Kor 12,7-10) vidi Božje pripuštanje bolesti koja može postati lijek da se čovjek ne uzoholi.

U poglavlju o patnji razlikuje bol kao imenicu muškog roda, koja označuje fizičku patnju, i bol kao imenicu ženskoga roda, koja označuje duševnu bol, poput žalosti i nemira. S patnikom Jobom gleda smrt kao »zajedničko saborište svih ljudi« (Job 30,23) te ističe kako je Bog prihvatio sve Jobove krikove zato što je ostao uz Boga (115). Kod strpljivog Joba patnja je bila Božja odgojna mjera. Uvjerena je kako »teško oboljelom treba reći da je bolest došla do trenutka kad medicinske pomoći više nema. I umirući i njegova obitelj moraju znati da je struka sve poduzela. Kako će liječnik izreći tu istinu? Znački, psihološki razrađeno, obzirno, ljudski. Umirućem se mora dati vremena da se suoči s vlastitom smrću, s prijelazom u novu nepoznatu stvarnost. Ne smije se podcijeniti bolesnikova zrelost, jakost, snaga osobnosti. Tako se osobi pomaže da procijeni protekli život, da se pozdravi s bližnjima, da se oslobodi straha od smrću« (128). Među različitim slučajevima smrću Biblija s tugom navodi smrt djece, ali i s ponosom smrt mučenika iz makabejskog razdoblja. U Sir 38,1-23 sveti mudrac govori o službi liječnika koji zaslužuje poštovanje ali nije svemoćan te o žalovanju nad pokojnima. Dio o liječniku ponuđen je kao jedno od čitanja za blagoslov bolničke kapele. Naša autorica citira samo Sir 38,17-23 kao savjet da žalovanje za pokojnima ne bude predugo jer od tuge čovjek može oboljeti (148). Starozavjetnu teologiju o smrću tumači iz Sir 40,1-4, gdje je istaknu-

to da je smrt prirodni završetak života na zemlji i »čemu se opirati volji Svevišnjega?«. Novi zavjet povezuje smrt svakog čovjeka s Isusom strpljivim patnikom, koji je umro nasilnom smrću. Autorica to posebno izvodi iz Isusovih riječi na križu: »Križ je postao znak Isusove patnje, ali i patnje svakoga čovjeka. Svaki čovjek nosi svoj križ. Svaki vjernik u svome životnom križu prepoznaje Isusov križ i pronalazi utjehu« (171).

U posljednjem poglavlju autorica čita Bibliju ogovarajući na pitanje što se događa s čovjekom nakon tjelesne smrću. Odgovara s Biblijom i Crkvom da se ljudska osoba ne gasi potpuno nego da duhovni element odlazi k Bogu ili u pakao čekajući opće uskrsnuće mrtvih. Donosi popis slikovitih biblijskih izraza o paklu i nadnaravnom nebu s mjestima na kojima se oni spominju (175, 179). Razlikuje *uskrsenje* kao povratak u još jedan zemaljski život od *uskrsnuća* Isusova i našega kao ulazak u eshatonsku fazu egzistiranja. Navodi pitanje prikaza anđela ženama na Isusovu grobu: »Što tražite Živoga među mrtvima?« (Lk 24,5), ali se ne zaustavlja dovoljno na Lukinoj teologiji uskrsnuća kao ulasku u novi, definitivni život. Vjeruje da će »čovjek doći do pune slave kao što je i Isus došao te će proslavljen obitavati u Bogu i s Bogom. U suživotu s Bogom čovjek ulazi svojim produhovljenim tijelom« (199). Ona zajedno s ostalim obrazovanim kršćanima čita evanđelja sa sviješću da su nastajala nakon faze propovijedanja o djelima i riječima Isusovim a nisu kronološki i

znanstveni zapisi svega što je Isus činio i govorio. U *Mislama za kraj* (203–204) još jednom naglašava povezanost tjelesnog i duhovnog u čovjeku te se zalaže za život protkan Božjim duhom koji će omogućiti trajno zajedništvo s Bogom. Iz Isusova života, smrti na križu i proslave čita da Bog ne osuđuje čovjeka te zaključuje pozivom: »Tko ima dar vjere, neka vjeruje!«

U *Literaturi* (205–216) navodi 238 naslova članaka, leksikonskih natuknica i knjiga kojima se poslužila, i to na hrvatskom, engleskom, njemačkom i francuskom. Od hrvatskih bibličara navodi dvadeset i četiri naslova A. Rebića, pet C. Tomića, četiri A. Popovića, tri I. Goluba, po dva B. Lujčića, M. Mandaca i M. Zovkića. Ne navodi djelo *Povijest Isusova* u dva sveska, koje je napisao na španjolskom bosanski franjevac emigrant Augustin Augustinović 1981. godine u Venezueli kao komentar evanđelja u obliku sinopse a izdano je na hrvatskom 1984. godine u Zagrebu i Sarajevu. Iako je staro tridesetak godina, ono je još uvijek pravi rudnik podataka o Palestini Isusova vremena te uklapanja Isusovih djela i riječi u židovski narod njegova vremena. Ne navodi ni *Evandjelje ljubljenskog učenika* od I. Dugandžića (*Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2012.) a inače se oslanja na Ivanovo evanđelje za pokazivanje kako bolest nije kazna za grijeh roditelja ili samog bolesnika te za vikarnu vrijednost Isusove smrti. Navodi deset članaka iz časopisa *Biblijski pogledi*, koji izdaje Adventistički teološki fakultet u Maruševcu, Hrvatska. Služenje ozbiljnim ra-

dovima drugih kršćanskih konfesija danas je uobičajeno, jer mi katolici nemamo monopol na tumačenje riječi Božje. Mogla se poslužiti i baptističkim nizom komentara Novoga zavjeta u 20 svezaka, koji je preveden s engleskog te izdan u Daruvaru 1997. godine.

U izdvojenim prilogima autorica je donijela popis biljaka koje se spominju u Bibliji, zatim životinja te skraćeni i puni naziv biblijskih knjiga podijeljenih na skupine: Petoknjižje, Povijesne knjige, Mudrosne knjige, Proročke knjige, Novi zavjet (217–220). U *Pojmovniku* (221–227) autorica je obradila šezdeset pojmova od kojih se najinteresantnijim čini pojam *biblijska medicina*, koja je dio biblijske arheologije, jer na temelju otkopanih predmeta proučava zdravstvene prilike u biblijska vremena, ali s posebnom pozornošću proučava i same biblijske tekstove o zdravlju, bolesti i liječenju. Pojam *smrti* razrađuje na biološku stranu, kao prestanak svih bioloških funkcija, i teološku kao »teškim grijehom uzrokovan raskid suodnosa s Bogom« (225). Anton Šuljić na kraju predstavlja knjigu kao kvalitetnu novost u teološkoj literaturi na hrvatskom (229–233), a sama autorica iznosi pregled svojeg javnog djelovanja (234–235).

Slažem se s teološkim recenzentom A. Šuljićem da je ova knjiga kvalitetna novost. Osobito će zainteresirani čitatelji uživati u kratkim i jasnim rečenicama autorice te u svakoj od obrađenih tema s nizom biblijskih citata koji su radi zornosti tiskani kurzivom.

Već sam spomenuo kako Luka čitateljima grčke kulture naglašava da je Isus uskrsnućem ušao u nov život eshatonske pridruženosti Ocu nebeskom, i bilo bi dobro da je to autorica uočila te istaknula na temelju Rebićeve studije *Isusovo uskrsnuće*, koja je u razmaku od dvadesetak godina dva puta tiskana, i autorica je navodi u bibliografiji. Također bi bilo dobro da je s više bibličarske pozornosti uočila pomicanje naglaska od vikarnosti Isusove patnje i nasilne smrti prema Pavlu i Ivanu na Lukin prikaz Isusa strpljivog patnika koji je raspetog razbojnika, vojnika i mnoštvo pod križem inspirirao na obraćenje. Ako osta-

jemo samo na vikarnosti («kao što je i Krist ljubio vas i sebe predao za nas kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris«; Ef 5,2; Gal 2.20) sebi i svojim suvremenima mogli bismo predočavati Oca nebeskog kao okrutnog sudca koji je tražio smrt vlastitog sina u zadovoljštinu za grijeh ljudi. Unatoč ovim nedostacima, knjiga je izvrsna jer je pisana kao utjeha i podrška vjernicima u zdravlju, bolesti, patnji i tjelesnoj smrti a ne kao rasprava za teologe ili bibličare.

Neka Duh Božji vodi autoricu da sa stečenim biblijskim i medicinskim znanjem hrvatske čitatelje obdari još kojom studijom ove vrste.

Mato Zovkić

Marija PEHAR, *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016., 323 str.

Knjiga Marije Pehar *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju* prva je takve vrste u Hrvatskoj, ali je po mnogo čemu jedinstvena i u širem kontekstu. Ponajprije svojom usko i precizno odabranom temom, znanstvenim ciljem i specifičnim pristupom, znanstvenom iscrpnošću, zaokruženošću i postignutim rezultatima.

Knjiga ima tri dijela. U prvom dijelu (str. 11–84) kroz povijesni razvoj prati se supostojanje sakralne slike i teološke riječi. Autoricu tu ponajviše zaokuplja ranokršćanski stav prema svetim slikama, iako ne zanemaruje ni kasniji razvoj sakralne slikovnosti, osobito

unutar kršćanskog Zapada, od srednjega vijeka preko vremena reformacije, humanizma, prosvjetiteljstva i sve do suvremene teologije i njezinih otvorenih pitanja i usmjerenja.

U drugom dijelu (str. 85–138) analitički se iznose i svestrano razmatraju koraci i etape povijesno-teološkog razvoja trinitarne vjere i njezina dogmatškog izričaja. Glavni je naglasak i ovdje stavljen na ranokršćansko oblikovanje te vjerske istine i na prijepore koji su prethodili njezinu teološkom izricanju i tumačenju. Ranokršćanski trinitarni izričaji plod su novozavjetnog iskustva i soterioloških napora crkvenih otaca, da-